

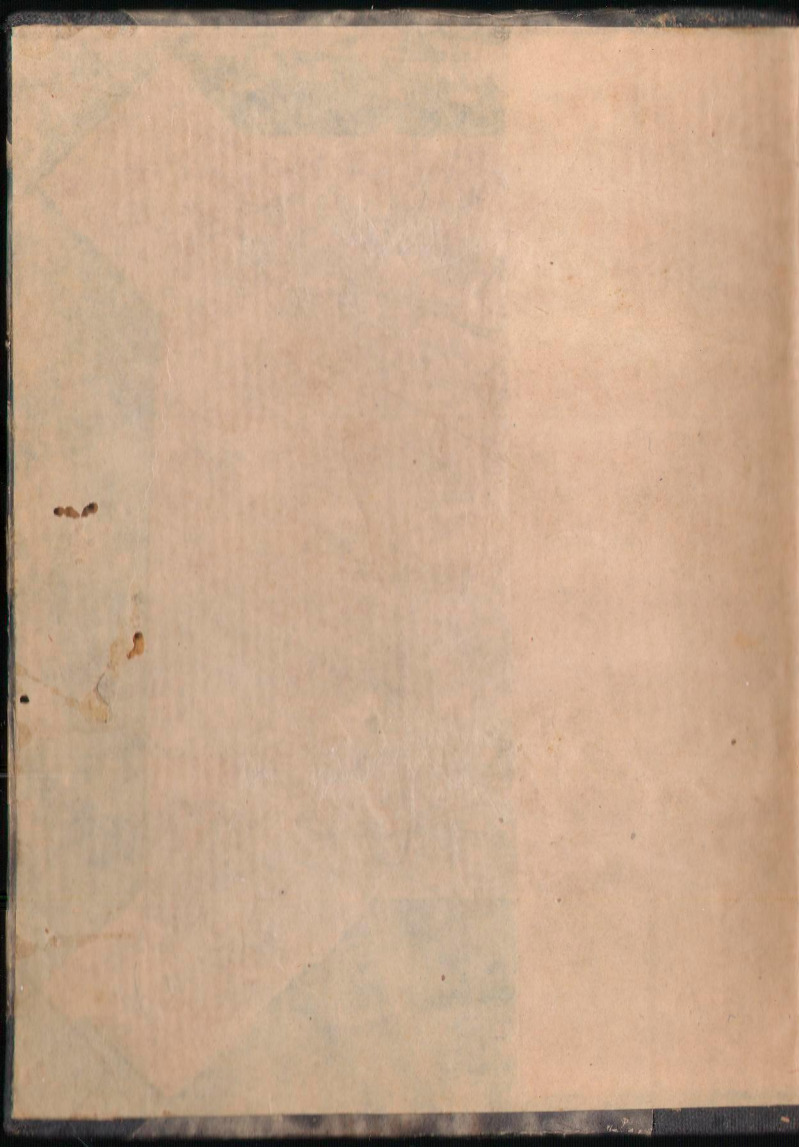
A550089

V.N. Karazin Kharkiv National University

00773689

2

48.

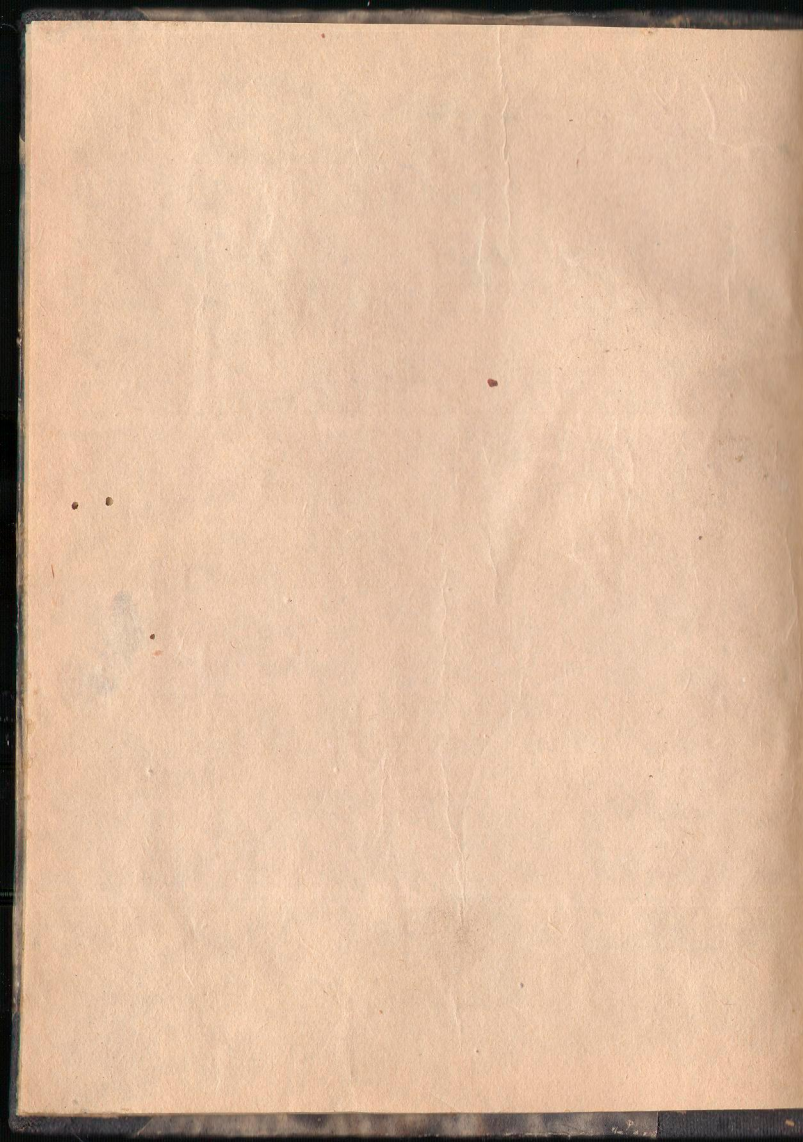
ЗАВДАННЯ ГРОМАДИ

Короткий нарис завдань
комуністичної політики

Написав
Евген Гуцало

Листопад 1919

Видання відомості про

4: 53
Соціалдемократична Бібліотека „ВПЕРЕД!“, ч. 1.

32
Г97

ЗАВДАННЯ ГРОМАДИ

Короткий нарис завдань
комунальної політики

Написав

Евген Гуцайло

ЛВІВ, 1919.

Накладом видавництва „Впереду“.

ОБОВ'ЯЗКОВИЙ
ПРИМІРНИК

129)

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ХНУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
Inv. № A550089 4

З ДРУКАРНІ СТАВРОПІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

ЗМІСТ:

До читачів	4
1. Республіка і громада	8
2. Становище громади в демократичній республіці	12
3. Громадські доходи	18
4. Школа	25
5. Будівельний комітет	41
6. Комітет для продукції і консуму	47
7. Комітет для охорони здоров'я	56
8. Комітет для охорони праці	61
9. Усуспільнення життя	67

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Український нарід усе боровся за своє існування, за свою незалежність. Боровся проти зверхніх ворогів. Через те його політика була більше звернена на зверх, ніж на внутрішню перебудову господарства. Крім того дотеперішня реакційно-монархічна держава так дуже встрявала своїм бюрократизмом у внутрішню господарку громад і так паралізувала всі розгони громадської думки, що й бесіди не було про те, щоби ввести якісь будь переміни в громаді. Реакційна держава за ціну підпирання її в центральній державній політиці віддавала громаду на ласку й неласку малих реакційних потентатів старого ладу, дідичів, великих промисловців і бюрократів.

Кождий свідомий громадянин бачив, що в громаді не можна нічого зробити в напрямі зміни громадянського господарства. Через те звертав свої очі на зверхню політику народу, на осередок держави, де рішалася доля цілого народу, а не одної громади і виобразовувався в питаннях загальнодержавної політики. Громадську роботу обмежував на тім, що працював у просвітних товариствах, а коли попав у громадську раду, то під курateleю бюрократів та накинутих

громаді потентатів латав давню стару громадську машину, як попало.

Звідси вийшло в нас таке, що в нашій літературі нема нічого з питань громадської політики. Такі народи, як Німці, Французи, Англійці, які не потрібували боротися за своє існування, не то, що мають багату літературу з обсягу тих питань, але й мають університетські катедри, присвячені лише виключно громадській політиці.

Тепер, коли всі народи зробили такий сильний зворот до демократизму, обернеться рівночасно господарсько-політичне життя. Воно буде шукати опори в долині, а не на вершках. Громада стане кухнею, в якій будуть варитися суспільно-господарські питання, а центр держави буде доставляти лише вугля до палива і буде відправляти пару туди, де вона не булаби шкідлива.

З пересуненням господарсько-політичного життя стане громада для кожного вдумливого громадянина широким полем до праці і боротьби за перестрій суспільства. Він не буде шукати арен, до якої, як досі, перлися всі, бо тих арен стане так багато, що й робітників може за мало буде.

Кинуться робітники до праці без якогось одноцільного пляну, бо ми бідні на сії пляни, кинуться кождий на свій лад. Щоби запобігти сій безпляновості, хочемо дати коротесенький перегляд питань, які на перший раз стануть загальним показчиком на те, куди мають стреміти всі наші змагання

суспільної перебудови основ нашого суспільства.

При скупих засобах, якими розпоряджуємо ось тепер підчас облоги Львова, не можна було видати більшого твору з ширшим обговоренням порушених питань громадського життя. Я вірю в се, що незадовго पु-стимо сю саму книжку в далеко більшому обемі. Багато питань, які в отсій книжці лише названі одним словом, будуть обговорені широко і приступно так, щоби кождий читач ясно дивився на всі питання громадського життя і мав відразу здорові аргументи на потребу введення їх в життя.

Тому прошу всіх шановних читачів, по прочитаню отсеї брошури, прислати для мене, на руки редакції „Впереду“, свої вислови гострої критики на се, що і як повинно було бути обговорене. Наколи шановний читач (ка) згодиться на те, щоби його (її) голос піднести в брошурі за названнем його повного імени, зроблю се дуже радо. Лише прошу о думки підписані повним іменем. Я заздалегідь дякую за надіслані думки без огляду на се, чи вони будуть гіркі, чи солодкі.

До побачення в громадській праці!

Евген Гуцайло.

Львів 10. лютого 1919.

І. Республіка і громада.

На означення громади можна вжити різних понять. Під громадою можна розуміти гурт людей якоїсь народности, гурт людей з певними означеними стремліннями, якусь частину суспільства взагалі і т. д. Ми ось тут будемо говорити про громаду в географічнім розумінню, себто громадою будемо вважати ту частину суспільства, що осілася в певній околиці землі, побудувала собі хати, чи інші сховища перед негодою, та живе разом, звязана в часті родинними, а в часті господарськими, чи то культурними інтересами, без ріжниць народности, чи віри. Такі громади мають у нас назви сіл або міст.

Про повстання громад і про те, як якась певна сума громад витворила державу, не будемо говорити, бо те не є нашою метою на отсім місци. Ми відразу приймаємо, що якась скількість громад творить державу і та держава могла мати царя, короля, князя, могла бути монархією, або республікою, і то республікою аристократичною, або демократичною. З республік відразу перейдемо до демократичної республіки. Демос, — грецьке слово, — значить нарід, себто демократична республіка, якою править сам нарід. Наша

українська Республіка є (в отсю пору) демократичною республікою.

Нарід не править нею просто, але посередно, себто вибирає при помочи тайного, загального, безпосередного, рівного, пропорціонального й без різниці пола голосування найвищу республіканську раду, яку назве парламентом, чи соймом, чи державною радою, чи як там і та рада буде правити цілою державою. Та рада вибере з поміж себе міністрів, чи так званих державних секретарів, і або вона, або цілий нарід вибере ще одного президента, а сей президент разом із вибраними міністрами будуть мати обов'язок переводити в життя ті всі постанови, які ухвалить найвища рада.

В такій республіці всі горожане є рівними горожанами під оглядом політичних прав. Але чи вони будуть рівними під господарським оглядом, те покаже аж сам наш нарід, чи він спосібний вибороти собі те, чи ні. Колиж осібні горожане є рівні, то громади, себто суми таких горожан, як збірні одиниці, є також між собою рівні.

В монархічній державі громади, як збірні одиниці підданих горожан під волю монарха, були такимимж самими підданими, як їх горожане. Монарх, чи цар, мав право втручати в життя своїх підданих і він при помочи іменованих ним самим міністрів, а ті знов при помочи іменованих ними урядників, мали право втручуватися в життя поодино-

ких підданих і їх громад. Могла громада своїми десятками тисяч голосів вибрати собі одного начальника громади, то їх усіх голоси разом не були стільки вартними, як голос одного урядника, хочби він був дурніший від котрого небудь горожанина; бо коли такий один урядник (староста чи инший) не хотів того начальника громади, то ті десятки тисяч голосів підданих не значили нічого, — вони мусіли вибирати другого начальника громади, якийби подобався тому панови урядникови. Так само встрявали ті панове в хазяйство цілих громад. Приміром хотіла громада завести в себе водопроводи і десятки тисяч громадян, що вложили своє довіре в руки своєї громадської ради, згодилися на те, щоби та рада зібрала дорогою податку означену суму грошей на водопроводи, то знов один іменований урядник мав право перечеркнути пером волю цілої громади, бо він був мудріший від цілої громади (так здавалося йому). Контроля в монархічній державі йшла аж так далеко, що навіть контролювалося те, що думає підданий. І коли підданий сказав часами немиле слово для настановленого пана, то зараз настановлений тим паном жандарм скопував підданого, як дикого звіря, і замикав під ключ, як небезпечну одиницю.

В демократичній республіці підданих нема, а є вільні і рівні горожане. Через те й громада, як спілка вільних горожан, є вільна. Через те, саме становище громади

в державі зівсім инше, як у монархічній державі. Вибрана громадою громадська рада не потребує ніякого затвердження від яких будь властей, хіба тільки провірення, чи вибори відбулися відповідно до вказівок, назначених державним виборчим законом. І те провірення настає лише тоді, коли частина громадян жалується, що вибори відбулися неправильно. Хто те провірює, чи суд державний, чи хто инший, про те не говоримо, бо се належить до завдання держави, а ми маємо обговорювати завдання громади.

2. Становище громади в демократичній республіці.

Громада, як вільна одиниця в республіці без підданных почувань, є вільна від мажоритарної опіки держави, від контролю, що втручає до найдаальших закутин її внутрішнього життя. Громада стає повнолітня.

Її свобода починається від першого її акту вибрання громадської ради. Вибрана громадська рада загальним, рівним, тайним безпосереднім і пропорціональним без різниці пола правом голосування не складає перед ніким иншим приречення правити громадою відповідно до правил, означених республіканськими законами у демократичнім дусі і відповідно до найкращої своєї волі та знання, а лише перед самими виборцями, себто перед громадою, а відтак у суді прирікає шанувати республіканські закони. Вибрання ради голосами громадян не молодших від 20 літ є вже затвердженням для неї.

Громадську раду вибирається на як найкоротший протяг часу, отже на два роки. Через те контролю громадян над роботою радного побільшається. Коли радний шкідливий, то не на довго, бо лише на два роки, а коли добрий він, то по двох літах може бути знов вибраний.

Щоби праця в раді не була нагло переривана і дуже змінчива через вибирання все нових радних, зміняється половина радних що року, себто половина радних першої ради по першій році випадає при помочи льосування і на її місце вибирається нових, а друга половина уступає сама по дволітнім своїм побуттю в раді. Таким чином усе що року є вибори половини радних і кожний радний сидить у раді два роки.

Ніюдин громадянин, за виїмком злочинців і умово хорих, не виключений від участі в виборах і кожний може бути вибраний, коли лише громадяне вважають його спосібним до тої праці. Щоби радний не був залежний від журби про життя, або від інших обставин, та щоби зі всім посвятився громадським справам, мусить брати плату за свою громадську роботу, а коли він має який инший уряд, то на той протяг часу, коли є радним, перестає бути урядником.

Щоби радний міг вільно висловляти свої думки на засіданнях ради або засіданнях комітетів чи комісій, утворених громадою чи радою, він не може бути потяганий перед суд за свої вислови на засіданнях; одна лише рада має право карати його за те і то лише виключенням із засідання.

Як при виборах ради рішає абсолютна більшість відданих голосів, так само всі ухвали ради западають абсолютною більшістю голосів. Ухвали громад-

ської ради не потребують нічийого затвердження, бо радні не піддані ані не малолітні, так само, як та сума горожан, котрі її вибирали. За те мусить хтось перевірити те, чи її ухвали не йдуть поперек інтересам горожан цілої репуолики. Таким безсторонним чинником у державі є суд і лише суд перевірює ухвали громадської ради, чи вони не перечать републиці, але суд не затверджує їх. Таким чином держава при помочи суду може відкинути ухвали ради, а навіть може потягнути цілу раду до відповідальности за протидержавні ухвали. Тут уже судиться держава з громадою, як рівний з рівним, а не розказує. В разі засуду має держава свою міліцію, себто поміч інших громад, щоби примусити одну громаду занехати свою постанову. Занехати постанову, але не карати, бо коли велика сума горожан хоче чогось, то те не може бути каригідне, лише недогідне другій якійсь сумі горожан републики. Тоді така громада користується правами державної меншости і її негодування або жадання мусить розібрати найвисша републиканська рада, себто парлямент.

Громада стає суверенною в своїм крузі ділання і коли вона вибрала раду, а та рада вибрала із себе управу (магістрат) або коли потреби громади такі широкі, що вона ще повибирала попри громадську раду різні комітети, як ось шкільний, апровізаційний, комітет для публичного здо-

ровля, комунікаційний, промисловий для нагляду над промислом та торгозлею, комітет для охорони праці, пожарний, погребовий, будівельний, комітет для захорони сиріт, знайдів та калік, комітет для укращення публичних площ та огородів, мировий суд ітд. і рада громадська вислала туди своїх референтів чи відпоручників, то ті всі інституції не потребують нічийого затвердження зпоза громади, бо всі ті інституції повстали за волею всеї громади дорогою голосування. Лише ухвали тих комітетів мусять бути провірені і затверджені громадською радою, щоб не виходили поза спромогу громади виконання їх під оглядом політичної і грошевої сили громади; бож громадська рада старається про гроші на покривання всіх видатків громади і фінансує всі ті комітети.

Чи є в державі краща і більша контролія, ніж контролія самих інтересованих горожан? А пробування горожанина в громадській раді, чи в однім із комітетів лише через два роки так підносить заінтересування громадянина громадською господаркою, так підносить виховання для громадянства і громадянську відповідальність, що всяке змішування колишніх монархічних іменованих урядників у громадську суверенність треба вважати brutальним здавлюванням громадського виховання, підпиранням підкупства та злодійства. Бо лише на здавлюванню і деморалізації могла держатися монархічно-панська влада в суспільстві.

В суверенній громаді не може й не сміє держава виконувати поліційної влади. Для охорони порядку й охорони переведення постанов громадської ради устанавляє також рада своїх урядників і поліцію.

В громаді не сміють істнувати побіч себе дві поліції, одна громадська, а друга державна в дотеперішнім виді жандарма. Дотеперішний жандарм був обидою для горожанина, бо він ніби друга боязлива совість монарха ходила за горожанином і підглядала, чи той підданий не прогрішився у вірності для свого пана. Пануючий ніколи не вірив підданому і сотворив собі жандарма.

Громадська поліція підлягає просто і безпосередно управі громадської ради, а ніколи нікому зпоза громади.

Самій громаді і її горожанам залежить на тім, щоби горожанина, котрий не хоче розуміти інтересів інших горожан і йде все проти тих інтересів, допровадити до суду. На те має громада свою поліцію, котра має злодія та злочинця віддати справедливості.

Інтересом горожан у громаді є те, щоби один одного не обиджав, не перешкоджував нікому в виконуванню горожанських чеснот і т. д. через те сама таки громада має суверенне право суду в демократичній республіці. Громада має свій мировий суд і всі катигідні вчинки вперед судяться тим громадянським судом, а коли ті вчинки переходять межу шкідливої ти є громади.

І шкодить морали і добру горожан цілої ре-
публіки, то аж тоді передає мировий суд
злочинця державному суду. Во кого біль-
ше інтересує обиди чести другого горожани-
на, дрібна шкода громадського добра або
приватного добра, як не самих горсжан гро-
мади? От і через те самі горожане судять
ті справи своїм мировим судом, вибраним
громадою. І коли я обидив когось та буду
судитися громадським судом, горожанами,
той суд буде для мене більшою карою, ніж
васуд заводового судії.

Всі громадські видатки покриваються податками з доходів громадян. Ті податки накладає сама громада, саме ж вона стягає їх і сама управляє ними. Громадянин краще уміє шанувати громадське добро, коли знає, що він сам платить його і сам управляє ним; краще розуміє потребу вдержання сього добра, коли свідомий того, що ніхто, тільки він сам рішає про його потребу і кошт. Колиж громада бідна і не може йти в парі з иншими громадами, тоді аж держава приходить у поміч бідній громаді, бо цілій республіці залежить на тім, щоби поодинокі громади не недомагали, бо тим слабне ціла держава.

В політичній свободі, в самоуправі громадського хозяйства, у виконуванні самостійного поліційного і судового права лежить суверенність громади в демократичній республіці.

3. Громадські доходи.

Підоймою громадської господарки є громадські доходи. Доходами громадської каси є в першій мірі податки. Найсправедливішим податком є податок від доходу. Щоби дохідовий податок був справедливий, мусить бути прогресивний. Бо колиби хтось мав 1000 карбованців доходу і платив від них 2 прц. податку, себто 20 карбованців, а другий, що мавби 10.000 карбованців і також платив 2 прц. податку, себто 200 карбованців, то те булоби несправедливо; бо далеко легше заплатити тому, що має 10.000 карбованців доходу 200 карб. податку, ніж тамтому 20 карб. Для справедливости мусить рости податковий процент відносно до зросту доходу. Для приміру подамо коротеньку табличку зросту податкового проценту зі зростом доходів:

дохід:	ступень оподаткування:	сума податку:
1.000 карб.	2 прц.	20 карб.
3.000 "	3 "	90 "
5.000 "	4 "	200 "
7.000 "	5 "	350 "
9.000 "	6 "	540 "
11.000 "	7 "	770 "
13.000 "	8 "	1040 "
15.000 "	9 "	1350 "
17.000 "	10 "	1700 "
і т. д.		

Ся таблицка є лише приміром. Зріст проценту степенів оподатковання може бути різний. А хочби навіть степені процентів були такі, як у наведеном примірі, то всеж легше заплатити 350 карб. податку від 7000 карб. доходу, ніж 90 карб. від 3000 карб.

Від доходного податку ніхто не може бути увільнений у демократичній державі.

Доходним податком не можна влучити всіх посідачів майна. Для приміру наведемо такий випадок: Один горожанин купив собі якийсь кусень землі в селі чи в місті, чи в полі. Він має готівку, ніхто не знає, скільки він її має, він живе з тої готівки, а доходного податку від тої землі не хоче платити, бо не має з неї доходів. А не має доходів тому, що не управляє її. Головно по містах таких випадків моглоби бути більше, бо дехто купує в місті землю лише на спекуляцію. Він знає, що куплена сьогодні земля за 10.000 карбованців може мати за 10 літ 20.000 карб. вартости, через те він, не управляючи її, за 10 літ заробить других 10.000 кар. В таких випадках громада заведе прогресивний податок від вартости землі. Громада має свою оціночну комісію, вона оцінює кожнорічну вартість такої землі і вимірює податок від вартости. Таким чином змушений власитель або управляти тую землю, або забудувати її, щоби витягнути з неї зиск, та щоби даром не платити податку.

Податок від вартости може підносити-ся в своїй прогресивности і до 40 прц. Ко-ли земля в місті була куплена за 10.000 карб. і від неї платиться, приміром, 10 прц. податку, себто 1.000 карб., то коли та земля зросла в вартости до 20.000, карб. громада може взяти і 40 прц. податку, себто 8 000 карб., а властитель нічого на тім не тратить. Що та земля зросла в своїй вартости до 20.000 карб., се не заслуга властителя. Він не доложив до того віяких заходів, — він лише чекан із заложеними руками в кише-нях. Що ціна піднесла ся подвійно, се за-слуга громади, заслуга горожан. Певно тоді, коли та земля коштувала лише 10 000 карб., горожан було менше в громаді і попит на мешкання був менший. Колиж прибуло горо-жан більше, приміром у двоє стільки, то й ціна мешкань пішла в гору, бо попит на мешкання став більший і попит на будівля-ні площі збільшив ся. Чи се заслуга власти-теля купленої площі? Ні! значить, він зобо-в'язаний віддати сю надвишку громаді, бо громада заслужилася в тім, що ціна землі подвоїлася.

Ціна землі в місті чи в селі росте ще з ннших причин. А саме: хтось купив пло-щу землі в такім місці, куди в короткім часі має провестися трамвай, або де має поставитися залізничний дворець, або бли-зонько коло того має поставитися суд, чи-инший публичний будинок, куди буде заходити багато людей. Той хтось, від-

продуючи куплену землю другому, каже, що ось на тій землі можна поставити заїзд-
дний дім або гостинницю, яка дуже буде
поплатуватися, бо туди будуть заїздити сто-
ронні люди, будуть тут ночувати, харчува-
тися, бо їм треба буде чекати на поїзд, чи
на судові розправи, чи чого там иншого.
Чи той хтось доложив хоч дрібку праці до
того, щоби його земля стала вартівща? Ні!
Про те постаралося суспільство, громада,
отже й громада повинна забрати ту над-
вишку вартости або так званий приріст
вартости дорогою податку.

Колижби властитель такої землі спро-
тивлявся плаченню податку від приросту
вартости, тоді громада повинна відкупити
від нього ту площу, повинна сама вибуду-
вати гостинницю і сама правити нею.

Таким чином громада одним махом у-
вільняєть ся від спекулянтів будівляними
площами, ціни будівельних площ забезпе-
чені від безперестанної підвишки, ціни меш-
кань не підносять ся в гору, горожане за-
безпечені перед визиском каменичних панів
постійним підношенням чиншів а в найкра-
щім разі громада поволи, приходить сама
до власности землі і домів, які за малим
зиском віднаймає бездомним горожанам.
Сим останнім громада так обнижує ціну
чиншів, що спекулянтам домів і будівель-
них площ відбере всі їх способи визиску.

Дальшим жерелом доходів громади є
обтяжування податком приросту ціни

продажі землі і домів. Коли хтось купив землю за 2.000 карбованців і без ніякого вкладу праці продає її за 3.000 карб., бо відносини життя в громаді спричинили піднесення ціни тої землі, тоді громада зівсім спокійно може забрати дорогою податку 80 до 90 прц. приросту ціни продажі; 10 прц. до 20 прц. приросту ціни громада лишає властителям як дохід від вложеного капіталу в куплену землю чи хату. Щоби хоронити ся перед затавннєм ціни продажі, громада повинна мати все першенство купна. Те може лучати ся дуже часто в ось який спосіб: Властитель продає землю, яка мала колись 2.000 карб. вартости і яку від тої вартости все оподатковувано, за 3 000 кар. Але він умовився з купцем так, що купець дає йому тихцем 1.000 карб., а при угоді продажі в уряді подають оба ціну продажі лише 2.000 карб. В кождім випадку громада може сказати, що вона має першенство купна. Тоді властитель має до вибору або стратити 1.000 карб. і продати громаді землю за 2.000 карб., або мусить виявити ціну продажі 3.000 карб. В останнім випадку або громада заявляє, що вона сама купує, або відступає від купна і допускає приватного купця, але в обох випадках забирає від продаючого властителя 80 до 90 прц. приросту ціни продажі, себто властитель без огляду на те, кому він продав, (громаді, чи приватному купцеві) одержить лише 2.100 до 2.200 карб.

Такий самий податок бере громада від дарованої землі, чи домів, наколи обдарований не свояк даруючого або дальший свояк як другого покоління.

Всі посередні податки не мають місця в демократичній громаді, чи державі. Наші дотеперішні громади перше всього обтяжували податком споживчі товари, які ввозилося до громади (яйця, масло, товщі, ярину, збіжжя і т. д.) так званим митом (акциза). Через те сама громада підвищувала ціну товарів для своїх горожан. Громада брала податок від чиншів винайму помешкань, а каменичний пан стягав той податок від чиншівника підвищенням чиншу. Те саме рсбила дотеперішня держава своїм державним граничним митом і податками на сіль, сірники, напої й інші продукти для життя. Таких податків, так званих посередних, у демократичній державі не сміє бути, бо хоч їх платить зразу той, хто витворює засоби до життя, то він їх звалює на плечі тим, хто ті засоби купує від нього, себто консумент.

Безпосередний податок від доходу влучує самого оподаткованого, той податок не все можна звалити на других і сей податок впливає обнижуючо на ціни, через те наші громади будуть заводити в себе лише доходовий прогресивний податок, бо він демократичний.

Для розслідування доходів громадян, для означування висоти податку вибирає гро-

мада осібний податковий комітет, до якого громадська рада висилає своїх референтів. Ухвали комітету затверджуються громадською радою або пересилаються назад податковому комітетови для змін. Комітет має право вглядати в книговодство всіх господарських, промислових і торгових підприємств. Він оцінює землю, будівельні площі, будинки і всі інші завдання, що входять у рами оподаткування.

4. Школа.

В інтересі цілого народу і демократичної республіки лежить се, щоби всі горожане мали приблизно одностайне горожанське виховання. В інтересі народу лежить й се, щоби кождий горожанин був освічений, бо лише такі горожане розуміють інтереси народу, інтереси демократичної республіки, і лише такі горожане краще порозуміваються в спільних справах.

Найкращим способом до досягнення такої одностайности взаємного розуміння є школа.

В недемократичних державах доси були сільські школи для горожан третьої класи, в містах були школи для горожан другої класи, а по монастирах і інших неприступних місцях для звичайних грішників були ліцеї, терезіанни, кадєтські і т. ин. для горожан першої класи.

В демократичній республіці рівні горожане всі, а ми один народ, то й школа в нас мусить бути одна. Не в тім розумінню одна, що той, хто схоче бути лікарем, мусить учитися того самого, що інженер, або ще й того, чого учиться адвокат, але одна школа тим, що не буде шкіл для одних ліпших горожан, а других шкіл для гірших горожан.

Мусить бути кожда школа приступна для всіх горожан.

Школа мусить бути безпереривна, себ-то така, що коли дитина вступить до неї раз, щоби не потребувала по скінченню одної школи здавати іспитів на те, щоби дістатися в другу. Свідомство скінченої одної класи в котрій будь школі має вистати на те, щоби мати вступ до вищої класи тої самої або вищої школи. Не сміє бути такого як доси, що коли дитина скінчила сільську школу, мусіла ще вчитися осібно, щоби здати іспит до гімназії. При іспитах пересівали горожанських дітей, бо або не було стілько місць у школі, кільки зголошувалося дітей, або пересівали на те, щоби багато мужиків чи робітників не пхалося в пани. Нищі школи мусять бути так уложені, щоби дитина без труду і без іспиту йшла вище без ніяких пересівань. Шкіл вищих мусить бути стілько, щоби кождий, хто зголоситься до неї, мав місце.

Середні школи мусять бути так улажені, щоби давали дітям загальне і спеціальне знання. Возьмім приміром за взір Америку. Там по чотирокласовій народній школі слідує двокласова „гайскул“ (вища школа), за нею йде чотирокласова „каледж“ (гімназія), а за тим трирічний „юніверзіті“ (університет). „Каледж“ уладжена вже так, що в ній є розряди. По „гайскул“ вже рішаються родичі, що має бути із дитини. І коли дитина переходить до гімназії (ка-

ледж), то вже рішається відразу, чи має йти на відділ купецький, чи педагогічний, чи правничий, чи інший. В кождім із тих розрядів дається дитині загальне звання і спеціальне з його вибраного фаху. Таке саме може бути в нас. Можемо мати розряди: педагогічний, купецький, медичний, правничий, технічний, земельний, для красних штук і промислово-ремісничий. По скінченню середньої школи повинна бути найвища школа для заокруглення і поглиблення спеціального знання в роді наших університетів, але з далеко більше розрядами, як доси. Мусять бути вставлені в університет крім медичних, педагогічних, технічних, правничих розрядів, ще розряди для штуки, як різьби, малярства, музики, особні розряди для ремесла всіх категорій, земельного хазайства, гірництва і один спільний для всіх розряд для філософії і суспільних наук.

Плани дотеперішних буржуазних шкіл і приспособлені до них шкільні підручники були видумані справді на се, щоби людський дух держати в блуднім колесі. Дитина працювала мозком аж до нестями, а коли по 12-тих літах науки зложила іспит зрілості (4 роки народньої і 8 літ гімназіальної школи), аж тоді показувалося, що вона нічого не знає. Навіть добрим писарем так званий „зрілий чоловік“ не міг бути. Що він мав робити зі своїм Софоклом, Горацієм, зі своєю пропедевтикою, зі своєю сферичною геометрією, сего ані він, ані ніхто не вмів.

сказати, а навіть його професор не знав, по що він його сього вчив. А вже найкраще ілюструє спосіб навчання дотеперішних буржуазійних шкіл те, що ученик, який скінчив університет, себто вчився найменше 16 літ і має докторат, коли спитати його, як по-строєне було громадське життя в перській державі або в грецьких державах, що перло Готів чи инший нарід на захід і як властиво відбувалися мандрівки народів, як виглядала продукція і спотребованне в громаді в середних віках, що попхало Англійців до такого розцвіту промислу, яку ролю грало море в розвитку кожного народу, як впливають географічні чинники на хід розвитку суспільства ітд., то він, коли не здобув собі знання приватним читаннем, почервоніє і з жалем скаже, що не знає сього.

Скажіть же мені, товариші горожане, чи се не злочин вбивства людського духа, чи се не глум над культурою? А було се зроблене лише на те, щоби великі пани могли панувати, щоби піддані не були шкідливими для їх злочинних заходів визиску і гнету.

Зі школи належить викинути перше всього греку, як зівсім непотрібну, а латину або обмежити лише до медичного розряду, або зівсім викинути. Бо вчити її на те тільки, щоби образований чоловік від часу до часу сказав по латинськи який глупий чи розумний висновок, то шкода затрати сил дитини, а висновок сказаний рідною мо-

вою, вірте, робить краще вражіння, як те, що скажеться його по латинськи. Колиж уже є в нашім суспільстві такі когути, що конче хотять хвалитися гребенями, отже думають, що вони стають в очах слухачів розумніші через те, що в бесіді скажуть час від часу латинський висновок, нехай вони вчаться латини приватно, але не на кошт держави, на кошт суспільства і на кошт здоровля синів і довбок нечванливих горожан.

Літа науки в гімназії безумовно можна скоротити до тої міри, щоби дитина вступивши до школи взагалі в шестім році життя, могла в 16. році життя скінчити середню школу. Викиненням латини, греки і релігії та переміною науки історії і безконечних літератур та інших предметів можна скоротити плян науки.

Науку історії перемінити на науку історії розвитку суспільної господарки. Чи який там опришок коронований мав пятеро дітей, чи більше, і чи він згинув на шафоті, чи строївся, се зівсім не цікава річ. Бо вчити вісім чи дванайцять літ історії на те тільки, щоби відтак дорослий чоловік довідався, що все те була одна брехня, то, вибачайте, забагато жадається від терпеливості горожан. Але коли горожанин довідається, як повстало громадське життя, які були закони у Жидів, щоби не вільно було продавати землі на віки, а лише виарендовувати її до скінчення кожного 50-ти ліття; яка йшла бо-

ротьба у грецьким суспільстві о землю, і кілька разів там вивласнювали дідичів та розділювали землю між безземельних, — як повстало невільництво і як виглядала господарка невольничими руками, яку ролью грали трибуни в Римі і за що властиво гинули Гракхи й інші приятелі поневоленого люду, — як вчує горожанин про те, якими опришками були графи й інші пани в середніх віках, — яку ролью грали наші любі князі реквіруючи і рабуючи наш народ далеко гірше, ніж розпущена армія Росії, Австрії й інших небіжок держав підчас світової війни, — то, вірте, далеко цікавіше буде і хосенніше, ніж те, що перший Габсбург перевіз попа через потік, або що Олег був у ворожки, а відтак гадюка вкусила його, або така огидна річ, що Ольга дерла і палила мужиків, а відтак попала в святі і ще тепер мусимо молитися до неї. Ну, скажіть, чи все таке безглузде має бути в школі і чи ми дальше маємо сміятися із себе самих?

Наука релігії зівсім не повинна мати місця в школі, хоч піп і рівночасно шкільний інспектор Бак у цвітні 1895 року при посвяченню шкільного будинку сказав: „Школа не має вас готувати до туземного життя. В першій мірі маєте вчитися релігії. Рахунків маєте вміти стілько, щоби вміли рахувати те, що видаєте, та щоби не видали більше як маєте. З тайн письма маєте вміти стілько, щоби могли написати, коли відідете

від родичів: Мені йде добре, або мені йде зле; більше знати з сього є злом. Релігія, се є і буде головна наука“.

І певно, коли робітник і селянин перелізе таку шкільну рецепту, він не то, що буде все виступати ворожо проти своїх власних інтересів, але й рівночасно проти інтересів цілого свого народу і проти поступу цілого суспільства взагалі.

Держава переведе розділ церкви від держави і вже тим самим релігія випаде зі світської школи і її вплив на цілу научну систему в школі.

А щоби знати, що обжирство і п'янство шкідливе, се краще пояснить і переконає мене професор гігієни, як під страхом гріха. Віками вчили попи всі народи, що „не вбивай“ є найголовнішою заповіддю бога, а рівночасно сі самі попи посвячували кріси і кулі та страшні вбивства світової війни. Всі пани мали вихованців попів, а все таки вони не милосердилися над робітниками, вкорочуючи їм зарібок, продовжуючи дні праці і т. ин. І пощо брехнею рабувати дорогий час молодіжи?

А чи ти, раднику судовий, лікарю, адвокату, університетський професоре, знаєш ще що з літургіки, катехитики, історії церкви, догматики й інших мудрощів, що вчилися того найменше 12 літ?

Хоче церков мати вірних, щоби вони вірили в її містичну науку, має вона на те свої особні школи з копулами, хреста-

ми й иншими явними і тайними знаками та має багато веділь і свят на те.

Світські науки не мають приступу до їх шкіл, тому й їх наука не сміє мати приступу до світських шкіл. Сі родичі, що хотять учити своїх дітей релігії, можуть те робити без перешкоди в осібній на те школі, от хочби в церкві, але не сміють на тім терпіти діти сих родичів, які сього не хотять.

Найбільшим піклуванням у новочасних школах мусить тішитися наука про природу. Але не описова наука природи, яка була доси і яка дуже мало хісна приносить ученикови. Бо знати ученикови, кільки зубів має кождий звір, або кільки пиляків має кождий рід цвіту, або що сі і ті мінерали кристалізують лише в сяких або таких формах, се остаточно варто знати, але великого хісна з сього нема. Учень не знає, що зробити із сим знанням так само, як не знає того його учитель.

За те коли учень буде знати попри зверхний і внутрішній устрій звіра і ростины також те, звідки взявся такий звір чи ростина на землі, чому не вийшла инша а якраз ся порода сотворіння зі зложення його предків, коли буде знати розвиток творіння від клітини яйця аж до повного розросту та розвиток творіння від його найдавніших предків аж до останної форми, коли учень простудіює вплив обставин на життя-бутте, тоді аж знатиме медалю життя з обох боків, зрозуміє своє власне станови-

ще в природі і зівсім иншими очима подивиться на суспільний устрій. Він вийде з блудного колеса чудес, випадків і недорозумінь суспільних та індивідуальних рухів.

Так само наука геології мусить перемінитися із описової на історичну і господарську. Геологія мусить бути злучена з наукою астрономії.

Наука землеписи без прогульок учеників в околицю і відвідування дальших країн, не має живої вартости. Ми мусимо вчитися землеписи від Швайцарців.

Наука хемії і фізики не повинна бути особною наукою в середних школах, але полученою з господарством шкільним, із кухнею і варстатами. Без такого получення сі дві науки є лише переливанням із пустого в порожнє.

Не будемо спинятися на кожному предметови науки, бо се належить до плянів і методик науки, а скажемо загально, що всі предмети науки мусять бути з життя і приспособлені до життя.

Сей, що хоче вчити других, мусить мати найвище образование, яке лише може дати найвища школа. Людям, що навчилися робити скарпатки, чи навчилися лише по кусникови зі всякого знання та ще й фальшиво, не належить повіряти дітей на виховання. До найнищих шкіл повинні йти найбільше вчені учителі, бо в найвищій школі ученики дадуть собі раду і з кождим ученим. Готову щепу зможе плекати всякий,

але виплекати щепку може лише добрий огородник. Учителі повинні підходити до учеників не як урядники до підданих, але як батьки до синів, бо учитель не на те, щоби класифікував, але на те, щоби вчив. Учитель що виказується великим процентом лихих поступів дітей в науцї, не повинен учити.

Для дітей, слабше умово розвинених, мусять бути засновані рівнобіжно з головними класами помічні класи на те, щоби ученик не потребував повторяти жадної класи. Слабше розвинений ученик має бути переведений в такуж саму класу помічну, а коли він там піджене своїх товаришів, переходить назад у нормальну класу.

Для тупих дітей мають бути заведені класи, рівнобіжні з нормальними класами, для тупих, зі скороченим пляном науки. І тупий має пройти школу на те, щоби не був завадою в поступі. Багато людей стають способними до науки навіть дуже пізно, бо десь аж в 15. і 16. році життя. Чи через те мавби він сидіти десь там в одній з перших клас? Коли дасться йому хоч мало, але основно, він при своїм пізнішій розвитку доповнить те, що йому бракувало.

Наука мусить бути обовязкова до 16 го року життя.

Наколиж жінщина має брати участь у суспільному життю рівно з мущиною, тоді перше всього громада і держава мусить

шодбати про її дітей. Доси жінка привязана до них, як невіленьк до тачок.

Громада заведе у себе захоронки для дітей молодших шістьох літ. Сі захоронки мусять бути так уладжені, щоби кожда мама позавидувала тим дітям, які в них виховуються. Уладжені так, щоби мама віддала свої діти туди не ізза відваги, не ізза охоти, але ізза зависти.

Учителі в захоронках мають бути найкращими учителями, щоби мама мала не лише певність і довіре, але й любов до них. Бо давати найдорощий скарб дитину, в чужі руки, до того замало довіря; до того треба сліпої віри і обожання.

Наука мусить бути безплатна, всі знаряди і прибори до науки мусять бути безплатні для всіх, щоби не чувся один жебраком, бо йому школа позичає деякі річи, а другий вищою істотою, бо він багатший. В школі мають ученики діставати їду, щоби всі були ситі, бо лише ситий може думати і вчитися.

Кожда школа мусить мати купальню, забавові площі і прилади, кухню для науки варення і харчовання учеників. Що шкільні будинки мусять бути найкращими будинками республіки, про те шкода тратити слів

Кожда школа від найнищих до найвищих мусить мати своє господарство (огород, поле, пасіку, сад), ведене самими учениками. В літі господарство виповняє гімнастику, а

в зимі школа управляє спорти совгання, санкування, їзди на корсах (скі) і другі хосенні для тіла вправи.

Взагалі шкільна наука мусить бути так уладжена, щоби вона була наукою праці, а праця наукою. Вчити приміром ботаніки в класі, а не в городі або в полі, то так само, якби ми вчили в тюремній келії їзди автомобілем. Мені здається, що не дуже помилюся, коли скажу, що гімнастику видумали лиш ті суспільні класи, які не працювали фізично, починаючи від Греків, а скінчивши аж на нас. Лише таким людям треба штучних рухів.

Школа ве повинна мати нічого штучного, через те повинна бути випосажена варстатами, гесподарством і т. д. щоби ученик усього по змозі вчився працею і не потребував аж штучно рухати тілом. Заведенням науки дорогою праці піднесе вартість науки. Наука стане живою і придатною до життя. Наука стане наглядною.

Замість гімнастики, якої в нашій школі зівсім не треба, мають мати горожанство забави. В найнищих класах і захоронках вся наука повинна бути уладжена на забавах. Не буду говорити про те, як се зробити, бо не місце ось тут на се. Коли буду мати змогу, то напишу про се осібну розвідку. Але скажу, що всі істоти, від немовлятка до гробу, люблять забаву, всі люблять забавою вчитися, а навіть се, що ми вчимося, вчимося тому, що се нас бавить, хоч ми се вби-

раємо в поважну форму. Найлінивіший ученик стане найпильнішим, коли ми подамо йому науку в формі забави, або в формі праці, яка також буде носити ціху забави, а не примусу.

Мусимо ще зробити в нашій школі одну уступку такій річі, яка не повинна мати нігде місця, а то уступку мілітаризмови. Світова війна показала, що стало плекані армії не мають ніякої вартости. Що всякий чоловік без особливого мілітарного знання був спосібний обороняти свою вітчину. Отже щоби держава не потребувала держати армії, а була забезпечена перед знасилуванням другої держави, мусимо завести в школі науку способів войовання. Розуміється, що ся наука не сміє давати свого пятна школі. Вона має бути лише принагідна і мусить бути подавана без тенденцій мести, як забава.

Колиж суспільства уладяться так, що один нарід не зможе загрожувати другому, то певно рівночасно з сим випадє зі школи й та одна з найогидніщих наук розбишацького ремесла.

Всі учителі мусять мешкати при школі, коли вони мають бути учителями, а не являтися до школи як бюрократи і підчас науки думати про свої довги, корови, жінку чи мужа, опал, світло і т. д. Найкраще платними урядниками держави мають бути учителі. А що республіка не буде мати війська і офіцерів і не буде викидати на се міліяр-

дів, то стати буде її на те, щоби випосажити школу як найкраще.

Школу удержує не громада, але держава, та наглядає над нею громада. Нагляд над школою мусять мати фахові люди, а не такі, що ще й їх требаби посилати в школу.

Для нагляду над школою вибирає громада загальним голосуванням особний комітет, який працює при співучасті референта для шкільних справ, висланого громадською радою. Громадський шкільний комітет назначує одного свого члена і одного з місцевих учителів інспекторами місцевих шкіл. Кожда громада має своїх інспекторів.

Всі школи мають мати своїх лікарів, які наглядають за здоров'ям і тілесним розвитком учеників. У призначених на те годинах оглядають лікарі всіх учеників і ведуть статистику тілесного розвитку учеників школи, відбувають конференції з родичами дітей і беруть участь при всіх спортових забавах учеників.

Крім шкіл для здорових дітей заводяться школи для хорих і калік. Діти, які можуть бути zagrożені туберкульозом, мусять мати школи уміщені в галях і лісах, як те заведено вже тепер в околицях Мангайму в Німеччині.

Шкільний примус до 16 ого року життя не є ніяким тягарем для горожан, бо діти мають ціле удержання в школі, а те друге дає запоруку того, що всі горожане хіснують-

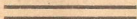
ся знанням, яке може дати лише добре улажена школа.

Се булиби найголовніші вимоги новочасних шкіл. Кожде з порушених питань вимагає особного викладу і пояснення. Се певно буде зроблене особними книжками.

До громадської освіти належать також публичні виклади про штуку й науку, головно музикальні вечери, декляматорські і театральні вистави, громадські бібліотеки і читальні. Як їх улажувати й ширити, не належить до тісних рамок стсеї розвідки; вказати належить лише, що й сі підприємства належать до піклувань громадської ради. До того часу, заки нове покоління підросте і пройде нову школу, громада буде заводити людські університети для старших людей. Робітники всіх заводів будуть мусіти слухати сих викладів, а години таких викладів вчислятимуться їм до годин робочого дня. Пять годин таких викладів на тиждень для занятих робітників повинні вистати для поглиблення кінцевого для них знання.

Ми задержалися при школі довше, як зробимо се при інших питаннях. Зробили ми се тому, що школа мусить уважатися демократичним суспільством найважливішою інституцією своєї держави. Буде лиха школа, буде лихе виховання, то вийдуть з нас карикатури. Буде в нас школа добра, буде в ній здорова, не брехлива але правдива наука про все, що лише править нашим внутрі-

шним і зверхним життєм, коли в науці нічого не закриємо, але зробимо науку справжнім жерелом правди, тоді станемо справжніми людьми і дуже добрими співгромадянами. — В монархічній державі армія підстава влади, а в демократичній республіці її підставою є школа. Наколиж вона має бути підставою, то нехайже буде здоровою школою.

5. Будівельний комітет.

В сільських громадах питання мешкань не грає дуже великої ролі. За те в містах се питання буває найголовнішим питанням мас. Яка страшна нужда і визиск панує на сім поли громадського життя, про се можна би писати великі томи. В капіталістичнім ладі неможливо розв'язати сего питання. Щоби його розв'язати вповні, треба перемінити приватну власність землі на громадську власність.

Але й при приватній власности землі має громада способи на те, щоби нужду мешкань облегчити, а навіть усунути зівсім.

Ми вже говорили про се в 3. відступі при громадських доходах, що дорогою оподаткування вартости землі й вартости будинків, оподаткування приросту вартости й приросту ціни продажі може громада упорядковувати ціни землі, ціни мешкань і чиншів та приходити поступовно до громадської власности землі і домів.

Тому що громада при кожній переміні властителя має першенство купна (постанови громадської ради), може в певнім протягу часу стати властителем багатьох, а навіть усіх будинків і всеї землі. Коли громада не малаби спромоги будувати домів

на громадській землі ізза грошевих недостат, може віддавати громадські землі під будинки приватним людям. Робить те тим способом, що перше всього провірює плян будівлі, заключає умову з приватним властителем пляну про те, по яким часі будинок переходить на громадську власність і як має вдержувати приватний властитель збудований будинок, щоби не нищити його. Коли приватний властитель не має цілого капіталу на вибудування будинку, може громада позичити йому якусь суму на сю ціль за вкороченням терміну передання будівлі на вічну власність громади або за розложенням позички на сплату в формі чиншу.

Демократична громада мусить вистерігатися давати мешкання громадським робітникам чи урядникам в звязку з їх працею. В буржуазній громаді практикувалася така система. Ся система грозить робітникови тим, що в хвилі залишення праці в громадськім підприємстві стає робітник бездомним. Лиш у таких випадках, коли нема ніякої звязи між умовою праці і умовою мешкання, себто, коли робітник по розв'язанню умови праці може дальше мешкати в громадськім будинку і нічого не тратить у виконуванню своїх горожанських прав, лише в такім випадку може громада давати робітникам мешкання.

Громада має право контролі приватних плянів будування мешкань. Ся контроля обіймає забезпечення перед пожежою, перед

заваленням, забезпечення соняшного світла в мешкальних кімнатах, забезпечення перед усіма улаженнями противними здоровлю. В дотеперішнім буржуазійнім ладі страшну роль відгравали так звані „сутерини,“ які були розсадниками туберкульози, недоокровності, ревматизму й інших страшних хворіб. Кухні в домах, будованих спекулянтами на визиск, мали звичайно сю прикмету, що жінки були наражені на всякі запалення слизових оболонок, на ревматизм, запалення різних железів і т. д. Такі убікації, що загрожують здоровлю горожан в загалі, а жінок спеціально, повинні бути запечатані, збурені або перестроєні.

Вулиці в оселі повинні бути такі широкі, щоби тінь, падаючи під 30. ступенем до поверхні землі, не переходила поза половину вулиці. Через те мусить громада добре глядіти на висоту будинків. Чим будинки вищі, тим вулиці мусять бути ширші, бо оселя мусить мати багато світла і воздуха. Се дотикає головню осередка міста. Сі вулиці, що йдуть на окраїни оселі, мусять бути тимбільше широкі, щоби як найбільше воздуху діставалося до осередка оселі. Окраїни оселі не сміють бути забудовані високими будівлями, бо через се перепиняється виміну воздуха в оселі.

В громадських руках лежить контроля над масовим перепопнюванням мешкань. Силою закона належить означити мінімальну величину мешкальних кімнат, а головню

спальних кімнат. При дотеперішній спекуляції буржуазії горожане були змушені тиснитися в кімнатах до найдальших меж стиснення на свою шкоду і на шкоду всього суспільства.

Сими питаннями мусить займатися особний вибраний комітет враз із референтами громадської ради.

До сьогож комітету належить питання чистоти вулиць, подвіря і т. и.

По селах громадська рада зверне головню свою увагу на те, щоби мешкання людей були відділені від стаєн і хлівів. Громаді мусить дуже залежати на сім, щоби вона була хоронена від хоріб. Через се контролю мешкальних будинків і площ призначених для публики мусить бути переведена як найостріще.

Громада матиме на оці ще й се, щоби в середині оселі було багато вільних площ або огородів і садів.

Громадянин у вільний час повинен мати місце на відпочинок і подихання свіжим воздухом. На вільних площах і в садах громада заведе осібні площі для дітей. Молодь, будучність народу, мусить бути хоронена від усяких припадків, що загрожують її здоровлю. Вулиця не є пригожим місцем для забави молоді, бо тут наражена вона не лише на нечистоту, але й на ріжні каліцтва.

Просто каригідне поступовання громади, коли вона відпродує вільні площі в осеред-

ку оселі під будинки. Таких площ не можна також обертати на торговиці, тільки на парки і забавові площі. Всі торговиці мусять бути перенесі поза оселю. Те саме треба сказати про фабрики, які виділяють багато диму, занечишують відпадками або своїм способом транспорту вулиці оселі. Нема на те закона, щоби змусити цілу громаду терпіти знущання одного фабриканта ізза його вигоди.

Громада буде вести статистику порожніх, незамешкалих домів. Ся статистика мусить бути приступна для кожного горожанина.

До круга ділалання будівельного комітету належить освітлювання громади, каналізація, водопроводи, купелі, пральні, громадські заведення десінфекційні, регуляція вулиць, вдержування городів публичних алей, пам'ятників, консервація старинностей архітектури, улажування ставів і інші річи. Сі всі питання вимагають осібного обговорення.

Велику ролю в кожній будівлі грає ogrівання. Доси кожний дім має багато печий або має своє осібне центральне ogrівання. В будучности громади краще будуть визискувати опал. Всі міста доси просто на вітер пускають тепло. Дотеперішні газівні можуть бути рівночасно центральним ogrіванням цілої громади. Замість сього, щоби тепло втікало комином у воздух, може воно нагріти великий басен води. Сю воду тре-

баби лише розпровадити цівками по всіх домах і за малою оплатою кожда кімната малаби найздоровше і найдешевше ogrівання. Технічно можна перевести ogrівання басену, циркуляцію води, ізоляцію цівок з теплою водою і т. д. Правда, втратилиби на сім капіталістичні інсталяційні підприємства, доставці вугля і дров, фабрики печий, коминів і інші, але суспільство вратувалобися від визиску і малоби дуже а дуже велику вигоду і дуже здоровий спосіб ogrівання мешкань.

Кождий новий дім требаби лише погучити з водопроводами центрального ogrівання.

Для такого ogrівання можна визискати не лише газівні але й електрівні, палениска фабрик, гути і т. д.

6. Комітет для продукції і консуму.

Найстрашнішим питанням для капіталістів є соціалістичне жадання знесення приватної продукційної власности. Буржуазні газети оповідають, що робітники схотять розібрати всі фабрики до останньої шрубки і поділять їх поміж себе. Тоді загальмується одним махом промисл, продукція та цілий технічний поступ. І, думаєте, може нема людей, що вірять у се? Є, та ще й дуже багато.

Але сі самі капіталісти не кричать тоді, коли вони заводять газівні, трамваї, електричні по містах, а відтак продають сі заведення громаді з грубим зиском. Сі капіталісти не кричать тоді, коли їм держава позволить збудувати залізницю, вони добре зароблять на ній, а відтак відпродують державі знов із грубим зиском. Урядники буржуазної держави помагають кричати капіталістам, але мовчать тоді, коли вони самі переводять викуп такої залізниці на річ держави, ховаючи в кишеню грубого хабара від підприємців.

І, здається, найбільший прихильник капіталістичної господарки відсахнеться від неї, колиби лише хто вложив йому хабара

в кешеню. Бо капіталістичний лад спочиває тільки на хабарстві.

Колиж уже тепер громади можуть купувати готові газівні, електрівні, трамваї і т. д., то певно вони зможуть їх самі заводити. Можуть так само будувати всі інші фабрики і управляти ними. Можуть самі купувати сирівці, перероблювати їх і самі таки консумувати їх. Бо нема нічого легшого для громади, як заводити свої власні склади, торгівлі, кухні, гостинні і збувати все те, що громада випродукувала в своїх фабриках, на своїх полях, у своїх ткальнях і т. д.

Вже при податках у 3. розділі і в 5. розділі при будівельнім комітеті говорили ми про се, яким чином може громада прийти до власности землі й домів. Маючи землю, не має громада ніякої перепони заводити на сих землях власні земельні господарства та різні фабрики. А закладати свої власні склепи зі своїми власними продуктами або й спровадженими товарами, певно нема вже ніякої перепони.

Що зискалоби суспільство на сім, коли громада малаби свої власні продукційні засоби? Суспільство малоби перше всього те, що воно само контролювалоби продукцію; воно само наставлялоби ціни продуктів; воно не малоби потреби визискувати робучих мас; воно не малоби потреби тягнути ніяких дивіденд ані процентів із вложеного капіталу; воно не потребувалоби витворювати надвиш-

ки і сим самим не визискувалоби само себе; настановляючи ціни продуктів так, щоби покривати лише видатки продукції, воно, те суспільство, правилоби ринком збуту і закупа; суспільство не потребувалоби вивласнювати приватних властителів фабрик, бо вони в дуже короткім часі самі просилиби громаду, щоби відкупила від них їх фабрики. Проситися будуть ізза сього, що не буде для них ніякого хісна правити своєю власною фабрикою.

Щож малоби суспільство з сього, що громада малаби свої власні склепи? Малоби те, що само суспільство правилоби цінами товарів; суспільство позбулобися посередників, які лише як галапаси підбивають ціни і висисають суспільство; громада спроваджувалаби товари тільки зі складів инших громад, себто впрост від самих продуцентів; горожане, збуваючи свої продукти, не потребувалиби лізти в павутину купців спекулянтів, перепродавців, а збувалиби свої продукти праці в склепах своєї громади, над якими вони самі мають контролю.

Дуже часто можна почути закид, що мовляв, у таких склепах настановлені робітники, чи урядники, будуть красти. Такий закид можна зробити тоді, коли не знається техніки переведення гуртових склепів. Як се переводиться, не наша річ поясняти осьтут, але краще познакомитися з гуртовими склепами в Парижі, в Нью-Йорку, Чикаго, Вініпегу, де по кілька тисяч робітників в однім

склепі, можеш купути все, що лише потрібне до життя, знов в однім склепі і ніхто не може нічого вкрати.

Можна почути закид, що сим позбавиться багато людей зарібку і праці. Спитаймож тепер, чи сі самі люди не можуть зовсім чесно працювати в сих громадських склепах, у громадських фабриках? Можливо, що сих робітників не треба буде так багато, як є їх доси. Але й се не є ніякою небезпекою, бо через вкороченне часу праці, приміром на шість годин, кождий буде мати працю; зі скороченнем часу праці треба більше людей.

Коли вже говоримо про вивласнення продукційних засобів, то, коли приглянемося сему процесови ближше, бачимо, що вивласнення (експропріяція) не є ніяким насильством. Коли громада сама буде закладати свої фабрики і склепи, не треба буде нікого вивласнювати. Той хтось сам прийде до громади і попросить забрати від нього фабрику, його варстат і його склеп

Перейдім тепер до громадських кухонь, бо се також торговельне підприємство. Доси по більших містах були уладжені громадські кухні для бідних. Кількох „добрих“ панів чи пань утворили комітет, попросили громаду о поміч, громада допомгла трохи і з тяжким трудом варили в якійсь кухні юшку, додавали мяса і ще чого, та називали се громадською кухнею. Ліпше ситуований горожанин не йшов туди ізза лихої їди, а за-

ходили найбільше виссані капіталістичним ладом одиниці.

Місто кухонь для бідних, краще буде, коли громада позаводить в різних частинах своєї оселі кухні і гостинні улажені на такий самий лад, як се є по залізничних двірцях, готелях і т. д. Громада має свої фабрики, свої склади, свою землю, свої склепи то зівсім зрозуміле, що повинна мати свої власні гостинні з кухнями.

Через се, що громадські кухні булиби все під контролею громади, і громада не має ніякої причини обдирати своїх горожан, ціни страв у таких кухнях булиби низькі, страви найкращі, не фальшовані ніякими приправами і кожний мавби довіре до них. Кожний горожанин радніше ївби в громадській кухні, ніж у приватній. Таким чином мусілиби впасти приватні кухні, а навіть дійшлиби до сього, що приватні люди не варилиби дома, але їлиби в громадських кухнях. Їда в громадській кухні мусілаби безумовно коштувати менше, ніж дома. Їда в громадських кухнях може бути приладжувана добірніше і з більшим навіть люксом ніж дома, бо громада має продукти, на яких не заробив ніякий посередник.

Подумаймо, що в оселі, яка має хочби лише 1.000 родин, мусить бути 1.000 кухонь, 1.000 жінок що ранку мусить варити, а коло других 500 помічниць мусить помагати їм. Мусить бути 1.000 складів вугля і дров на паливо для тих 1.000 кухонь. Будьмо певні,

що сих 1.000 родин, щоби увільнити себе від тягару варення, вдержування 1.000 шпіжарень і т. д. залишилиби сю роботу і перейшлиби до громадської кухні. Через се звільнилиби ми поверх 1.000, а навіть 1.500 людей (головно жінок) від вбійчої праці в кухні, від митя начиння, ношення вугля й дерева, підпалювання і т. д. Сих 1.500 людей моглиби далеко краще робити якусь иншу роботу і сим вкоротити працю иншим горожанам.

Треба вірити, що наші жінки перші візьмуться за переведення громадських кухонь, бо кухня була доси арештом для жінки і спивала її умовий розвій.

Доси в громадських радах сиділи представники капіталу, сиділи фабриканти, сиділи підприємці, сиділи спекулянти і самозрозуміло ніколи не згодилибися були на такі уладження в громаді, бо се було проти їх приватного інтересу. Чи властитель готелю або ресторану бувби згодився на громадську кухню або гостиниу? Ніколи! А коли й згодився, то згодився на щось такого карикатурного, яке ніколи не перешкодилоби йому.

Колиж громада малаби свої фабрики, склепи і кухні, а попри них іще й заїздіди дома, то лишивбися ще лише один крок до складів і ссипів, млинів і т. д. Таким чином громада перебралаби в свої руки всю продукцію і виміну. Про безробіття в такій громаді не моглоби бути бесіди, бо громада потребувалаби лише скоротити о одну годину

час робучого дня і одним махом безробітні малиби зараз працю. Сама громада давалаби більшости своїх горожан занятте в своїх підприємствах і сим самим управилялаби попит і подажу праці. Сама громада сталаби біржею праці і то біржею під контролею тих самих горожан, які працюють, які подають працю. Тим самим контролю охорони праці лежалаби знов у руках усіх горожан і в руках сих, що працюють, бо всі вони вибирають комітет для продукції і консуму і самі робітники сиділиби в сих комітетах.

До сього комітету належить ще й улаштування громадських пекарень, різниць, молочарень і млинів.

Сей комітет є так само виборний, як комітет податковий, шкільний і інші, все на два роки та ви посажений такимиж правами як попередні, лише правами пристосованими до його круга ділання.

Продукційний комітет мавби на оці вихиснувати всі чинники, які ведуть до сього, щоби громадська продукція була як найдешевша.

Тут треба згадати всі наші ріки і стави. Вони доси лежать облогодом, невизискані тільки тому, що в більшости вони в приватних руках.

Кілько то сили лежать у наших ріках! Вони можуть освічувати всі наші міста, всі наші села, лише підложити їм турбіни і динамо машини, щоби витворювати електрику.

Кожда наша млинівка на Поділля, на Волині, може не лише освітлювати оселю, але й гонити машини різних варетатів. Не треба вже згадувати про гірські ріки. Сі аж просяться щоби вихіснувати їх.

Розуміється, що держава повиннаби взятися перше всього за регуляцію всіх рік. Вложений капітал у регуляцію рік принісби міліонові проценти. Німеччина майже живе зі своїх рік і коли маєш у руці якнй будь продукт вімецького промислу, то можеш бути певний, що майже кождий третій є продуктом німецької ріки.

Продукційний комітет витворить багато урядів для всіх галузей громадської продукції. Сі уряди мають вести повірені їм підприємства. Кожда галузь продукції має стілько витягати з продукції, щоби покривати видатки адміністрації самої продукції і направу зуживаних машин без ніяких зисків понад се, бо кождий зиск є визиском самої громади, самих горожан.

Такою дорогою громада змонополізує всі галузи продукції. Ніяких робіт не повинна громада давати в приватне підприємство. А коли вже й віддалаби яку будь доставку або громадську роботу приватному підприємцеві, то ніколи не сміє віддати такому чоловікови, який є членом громадської ради, комітету або громадським урядником.

Підприємець мусить зобов'язатися, що він не передасть роботи иншим домашнім

робітникам, але переведе її у власнім вар-
статі чи фабриці, що ціни праці будуть у-
ложені при співучасті і згоді робітничих
товариств, що він не зважиться впливати
як будь на право приналежності робітників
до їх товариств і що він вічим не важиться
вкорочувати робітникам права на страйк.
Лише під такими умовами може підприє-
мець дістати яку будь громадську роботу
чи громадське підприємство.

Але все буде краще, коли громадський
комітет для продукції та консуму постара-
ється про те, щоби обійтися без приватного
підприємця.

7. Комітет для охорони здоров'я.

До комітету для охорони здоров'я треба приділити перше всього улаштування урядів здоров'я. Завданням сих урядів є вдержувати хемічні і бактеріологічні робітні для розслідування різних заразків хворіб, розслідування ужиточности засобів поживи, які продаються на торзі, чи в гостиницях, напоїв і т. д. Такі уряди існують уже тепер в Англії а недалеко нас у Відни.

Контролі сього комітету підпорядкован, всі уладження каналізаційні, чищення доріг публичні виходки, наводнювання і відводнювання громади, водопроводні уладження, публичні купелеві заведення, забавові площі, руханкові заведення, парки, освітлення громади, а головно контролю засобів поживи як молока, мяса, риби і т. и.

Здоров'я є одним добром широких мас і вдержання здоров'я є не лише потребою одиниці але й цілого суспільства.

Статистично можна доказати, що із заведенням водопроводів степень смертности зменшився. Тут нема місця на се, щоби показувати порівняння статистичні. Вкажемо лише на твір д-ра І. Цадека: „Hygiene der Städte, I. Die Trinkwasserversorgung, Berlin

1909. Хто хоче, може сам поінтересуватися.

Всі більші громади вже тепер завели в себе примусову контролю публично проданого молока, мяса, риби, овочів і всіх інших продуктів поживи, отже нема що ось тут доказувати потребу таких уладжень. Деякі громади, як Карльсруге в Баденщині і Любека, щоби забезпечити себе від лихого свинського мяса, завели свою власну громадську годівлю свиний. Таким чином громадяне позбулися визискувачів посередників у доставі свинського мяса. Треба піднести головню те, що горожанин такої громади певний, що він за низьку ціну їсть безумовно здорове й свіже мясо. Чи багато з нас може похвалитися такою певністю?

Про улаштування публичних купалень, хиба не треба тратити слів. У нас кожда жидівська релігійна громада, хочби найбідніща має такі купелі. Лише ми на сором не маємо їх. Кожда американська громада має по кілька громадських купелевих заведень, де за 10 центів має горожанин холодну і гарячу купіль, великий став до пливання, гімнастичні прилади, кусень мила, простирало і рушник та ще й особний кабінет для розбирання і відпочинку.

До тогож самого комітету належить улаштування шпиталів, заведень для умовно хорих, уладжень для нервово хорих, шпиталів для хорих на туберкульозу, лісові шпитали для реконвалісцентів, для дітей, для

положниць. Коли не може мати сих заведе-
день одна громада, тоді спілка кількох гро-
мад підійметься завести такі інституції.

Всі аптики не сміють бути в приват-
них, лише виключно в громадських руках.
Се просто незрозуміле, що такі заведення як
аптики, яких потребує кождий горожанин
без виїмку, які служать для вдержування
здоровля, щоби сі заведення були монопо-
лем приватної людини; та в додатку моно-
полем визиску!

Лікарська поміч мусить бути безплат-
на. Ніщо так разячо не кривдне, як те, що
доси багач міг їздити по різних купелевих
місцевостях, — коли обівся, то лічився від
сала, коли був худий, то лічився на се, що-
би був товстий, а бідний нераз і в найстраш-
ніщій хоробі не мав лікарської помочи. Чи
здоровле робітника менче вартне для
громади, як здоровле багача? Здається
навпаки!

Громада мусить знайти засоби на те,
щоби і багач і бідний безплатно міг лічити-
ся і безплатно міг мати ліки. На школу і
на здоровле ніякий видаток не завеликий!

Найбільшу увагу зверне громада на
поліжничі заведення і на охорону немовлят.
Кожда велика громада або кождих кілька
малих громад повинні мати поліжничі заве-
дення, щоби вагітні жінки, коли потребують
найбільшої охорони, могли мати безплатне
приміщення, щоби мали лікарську поміч
підчас породу і опіку під час злогів.

Кожда жінка, котра не може сама кормити дитини ізза недостачі свого молока, повинна діставати його із заведень для немовлят. За те знов повинно бути заборонене держання мамок, наколи мати здорова і багата в грудний корм.

Для плакаючих жінок мусять бути улажені осібні години для лікарських порад у поліжничих заведеннях. Місто Магдебург призначає осібні години для порад плакаючим мамам у поліжничих домах і дає премії тим мамам, котрі найкраще виплекують своїх малих ссунів. Мама що тижня піддає лікарській контролі свою дитину і на внесення лікаря одержує або не одержує премію. Такі премії виплачує Магдебург до 22 го тижня по породі.

До комітету для охорони здоровля належить також похоронне заведення. Доси вже дуже багато міст перебрало на себе похорони мертвих горожан. Тут не треба думати про похорони незнаних топільників, чи інших подібних мерців, але про похорони всіх горожан. Як примір можемо навести громаду Дортмунд у Прусії.

Похорони бувають доси жерелом страшного визиску і деморалізації. По містах потворилися цілі похоронні підприємства, торговлі домовинами, огородники, що доставляють цвіти для похоронів, і коли лише хто вмере, то сі всі визискувачі перемінують дім жалю в дім торгу. Щоби хоронити своїх горожан перед сими чорними круками і пе-

перед розклясовуванням горожан на багатіїв і бідних відповідно до виставности похоронів, багато європейських міст перебрало похорони в свої руки. За малою оплатою місто перебирає на себе цілий церемоніал похорону. Нам треба стреміти до цього, щоби громада робила те безплатно і щоби обовязково приневолювала горожан уживати громадських трупарень. Се потрібне конче ізза охорони здоровля живих. Розуміється, сі трупарні мусять бути справді гарними будинками, а не такими будами, які ще дуже часто можна подибати по наших селах.

Комітет для охорони здоровля має своїх інспекторів, котрі вглядають до всіх публичних громадських і приватних підприємств для контролі умов праці і охоронних уладжень, приписаних законом на обезпеченне життя і здоровля.

8. Комітет для охорони праці.

Кожда людина мусить мати право на працю, бо лише праця дає спроможу життя. Доси, — хоч се смішно виглядає, — не мав кождий чоловік права на працю. Доси мав кождий працю лише з ласки підприємця, з ласки держави, з ласки громади. Хотів підприємець відібрати сю ласку, то він просто зменшував у себе число робітників (льокавт), держава чи громада виповідала робітникови (урядникови) службу і таким чином викидано людей на вулицю. Йди, кланяйся і благай, щоби тобі хтось дав працю, щоби хтось купив твої руки, чи голову!

Через се суспільство мало все безробітних, які позижували свою людську гідність, кланяючись багачам, і які переліцитовували своїх безробітних братів у понижуванню ціни праці. Те вело до опідлювання тих, що продавали свою працю. Дуже і дуже часто один робітник копав яму під другим, щоби лише самому стати на його місци. В більшости випадків робітники вдавалися на до рогу підлизування роботодавцеві. Те підлизування вибуяло найбільше між державними й громадськими робітниками, або, як їх звуть, урядниками. Нище поставлений мурин підлизувався вище поставленному му-

ринови і витворювалася драбина протекційного систему.

Пани піддержували те лизунство сим, що найкращих лизунів наділювали відзнаками, ордерами, клаптиками якого будь катрання або металю, які всі підлизні носили на грудях. А для найвищих підлизнів давали пани титули ексцеленцій, графів, баронів, рицарів, докторів і інші більше або менше дурні лакейські прізвища. І ті катрани, ті метали, ті прізвища ділали на підлизнів нищої сорти, як ділає вуглевий чад на сонний мозок або противно як червоне сукно на бика.

Правда, не можна обійти сього, щоби комусь не відібрати праці. Але се може статися лише тоді, коли той хтось не надається до якоїсь праці. За теж він має право, і мусить мати те право, дістати иншу, відповідну до його спосібностей, працю.

Щоби забезпечити людей перед безробіттем, то перше всього демократична держава мусить означити законом, що робочий день не сміє бути довшим понад вісім годин. Коротшим може бути, але довшим ніколи, бо кождий чоловік мусить мати час на відпочинок, забаву і науку. Надобовязкові години праці мусять бути осібно плачені й сі надобовязкові години праці сміють бути лише тоді заведені, коли покажеться брак робочих рук поза сими, які вже працюють.

55

В часі безробіття вкорочує громада в своїх межах час робочого дня для всіх робітників у своїх і в приватних підприємствах. Се найкращий спосіб на охорону безробіття. Впровадження так званих „конечних робіт“ під час безробіття, як се діялося по більших громадах у буржуазнім ладі, не відповідало меті і було лише жебрачою лататиною. Громада має право скорочувати час праці в одній галузі промислу або у всіх. Таке право мусить мати громада вже ізза своєї суверенності в демократичній республіці.

Щоби комітет для охорони праці міг орієнтуватися про попит і подажу праці, заведе в себе уряд праці, в яким кождий, що шукає праці, зголосить своє запотребування і свій фак і кождий роботодавець зголосить потребу робітника.

Комітет, який вийшов із загального, рівного, безпосередного пропорціонального й тайного без різниці пола права голосування певно не вживе свого уряду посередництва праці на те, щоби доставляти підприємцви робітників у часі страйку, як те діялося дуже часто по більших містах. Таке могло діятися доси лише тому, що в таких урядах праці були настановлені урядники вищою владою без ніякої відповідальности перед громадянством.

Всі робітники, чи в приватних, чи в громадських, чи державних підприємствах та урядах мусять мати забезпечене державним

заковом право фахових товариств для охорони своїх інтересів. Через те комітет для охорони праці в громаді буде мати лише завдання посередничити між тими робітничими товариствами та роботодавцями і стежити виконання державою заporучених прав для праці. При повнім забезпеченню права товариств робітники самі дадуть собі раду із ворожими роботодавцями, бо на се мають робітники свої організації, страйк та бойкот. Кращої пом'яч ми не бажалиби робітникам.

Забезпечення підчас слабости, забезпечення на старість, підчас скалічення, забезпечення вільних від праці днів, забезпечення робітникам платної відпустки і т. д., сі всі питання належать до державного законодавства, і ми ось тут не будемо їх обговорювати. Лише тоді, коли держава не поробилаби ніяких заходів у сім напрямі, мусілиби громади самі заводити місцеве законодавство в сім напрямі. На те має громада повне право. І ніхто не може відібрати громаді права на се. Зробити ліпше вільно всякому, лише зробити гірше мусить бути заборонене.

Комітет для охорони праці буде мати своїх інспекторів, які будуть вести контролю над всіми підприємствами і варстатами, щоби перестерігався час праці, умовлена ціна, щоби робітники були хоронені перед каліцтвом, перед шкідливими їх здоровлю заведеннями, перед визиском усякого рода,

щоби кожда фабрика мала купелеві улажен-
ня для своїх робітників і т. д.

До комітету належатимуть не лише
справи введені його ініціативою але й ре-
денне і перестерігання всіх охоронних поста-
нов державним законом.

Сюди належать також згадані в попе-
реднім розділі заведення для немовлят і до-
ми праці. Перші і другі заведення вдержуи
держава своїм коштом, а громада управляє
ними при помочи комітету для охороне
праці.

Заведення для немовлят служать ви-
ключно для дітей сиріт, для дітей сих жі-
нок, що ізза заняття не можуть плекати своїх
дітей, для дітей незаможних жінок, які самі
не мають спромоги виховувати дітей і для
дітей хорих жінок. Плеканням сих дітей
займається громада. Коли родичі не відбе-
руть дитини із сього заведення, громада має
обовязок віддати відтак таку дитину до за-
хоронки, а в шкільнім віці до школи.

Комітет для охорони праці призначає
для кожної такої дитини двох опікунів, а то
одну жінку і одного мушину. Опікуни не
сміють бути близькими свояками між собою,
ані свояками дитини.

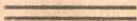
Для безпомічних старців, для калік, для
морально зломаних людей, заводять комітет
доми праці, в яких сі всі горсжане стають
хосенними членами громади.

І дома праці удержує держава із фондів
загального обезпечення на час старости і ка-

ліцтва, а громада управляє ними при допомозі свого комітету для охорони праці.

Зрозуміла річ, що такі дома праці не будуть так ведені, як ведуться доси „доми для бідних“ у буржуазнім ладі; бо останні є в суті річи трохи ліпшими арештами для мешканців сих домів.

В однім і другім заведенню не повинно бракувати лікарів, педагогів і любячої помочи жінки.

9. Усуспільнення життя.

Здемократизованне життя в демократичній республіці пересуває організаційний принцип із вершин держави в долину, в громаду. Більшість горожан, що в монархічній державі була просто спутана, одним махом дістає широке поле діяльності. Громадське життя стає відразу дуже широке.

Ми дуже коротенько діткнулися різних питань громадських завдань, а вже із цього видно, що їх є багато. Всі ці питання вимагають людей, робітників, вимагають організаторів, урядників. А кілька критики, а кілько віч пройде, заки ці всі питання будуть порішені.

Свобода товариств і свобода зборів, позбавлена раз на все жандармської опіки, зробиць своє.

Всі громадські питання стануть предметом дискусії віч, предметом критики опозиції, головню опозиції багатих людей.

Заінтересованне широких мас громадськими питаннями викличе потребу більшої кількості часописів.

Вибори до громадських рад і до комітетів будуть відбуватися що року, бо кожний радний міняється що два роки, через се поглибиться розумінне громадських інте-

ресів. Одним словом, горожане видосконалять у собі самих суспільний інстинкт, суспільні почування, видосколиться в них суспільний егоїзм, а зникне з часом індивідуальний егоїзм, який доси домінував у життю теперішнього суспільства. Таким чином ми виховаємо себе, згідно зблизимо себе до комуністичного устрою суспільства.

Які переміни суспільного життя принесе нам участь жінок в політичній життю, про се ми ще не знаємо. Здається, принесе добрі переміни і злагодить егоїзм клас, егоїзм народів, який доходив не раз до огидної жорстокости.

Участь жінок на рівні з мущиною в політичній життю і загальне, рівне, тайне, безпосереднє пропорціональне без різниці пола виборне право до всіх законодавчих і управляючих тіл належать у теперішню хвилю до найкращих здобутків.

Треба лише стерегти, щоби ці здобутки не викривилися або й не пропали. Саме нове право голосування зробить велику роботу в теперішнім розумінню суспільної господарки.

Доси більшість одиниць у суспільстві навіть не здавала собі рахунку з сього, яке становище вони займають у суспільній громаді. Вони в більшості виділи лише свої особисті інтереси, а кождий чужий інтерес видавався для них коли вже не ворожим то ще в найкращім разі неутральним. Кождий в більшості думав про себе, а дуже мало

про інтерес усіх. Кожний майже стояв особняком і лише якось штучно, силою не зрозумілих для нього обставин і силою наказаних параграфів, держався того зліпка, що звався державою, — так здавалося для більшості одиниць.

А видавалося їм се тому, що більшість одиниць не розуміла і не знала нічого про те, в чім лежить суть суспільно-державної господарки. Одиниці виділи, що є якась сила, яка каже їм заробляти на життя, бо інакше вмере з голоду і каже їм сповняти певні функції, як ось служити при війську, йти до церкви, конче платити податок, конче вдержувати порядок на вулиці і т. д.

Вибиральність до всіх управляючих тіл зробить те, що дуже а дуже велика більшість суспільства ввійде в сю машину управи громадським життям і принесе зрозуміння суспільного господарства, суспільного інтересу сій великій більшості горожан, — і то не теоретично, але практично.

Я зрозумію суть самохода, коли сам ним правлю і розбираю його, а без цього є він для мене тайною. Те саме є й з господарством.

Участию в громадській господарці навчиться кожний цього, що інтерес цілої громади є його інтересом, що чим краще буде уладжене життя цілої громади, тим йому буде краще. І власне в сім лежить поступ і велика вага нового права голосування.

Що цього не було досі, то тому винен

був капіталістичний лад, в якому лише певні одиниці певної класи правили суспільством, а тими одиницями були інтересенти капіталу, або їх вірні слуги.

Щоби суспільство позбавилося раз на все сих скритих одиниць, що доси в капіталістичнім ладі крутили корбу суспільної господарки, треба в першій мірі усупільнити промисл і торговлю.

Як се зробити, про се ми вже говорили при комітеті для продукції і консуму (6. розділ). Себто громада мусить узяти в свої руки фабрикацію і торговлю на те, щоби не виростали одиниці, котрі збогачуються коштом громади, коштом суспільства, збивали капітали і при помочи сих капіталів деморалізували суспільство та правили ним.

Усупільнити промисл і торговлю се далеко важніше і кінечніше питання, як земельна реформа. Промисл і торговля, наколи вони віддані в приватні руки одиниць, дають притоку до злодійства. Земельна господарка не дає стілько нагоди до крадежи, як промисл і торговля. Коли торговля опиралася лише на виміні між продуцентом і спотребувачем (домашний промисл, наші кравці і шевці, що самі обслуговують свій варстат), то не давалоби остаточно притоки до крадежи. Але воно так не є. Ми знаємо, що заки зроблений капелюх дістанеться на готову людини, то він пересунеться через кільканайцять пар купецьких рук. А кожда пара рук хоче щось заробити. І власне тут почи-

нається крадіж. Бо наколи я купив капелюх не для себе, але на те, щоби продати його другому, то що спинить мене взяти від другого стільки, кільки мені вдається видерти від нього? І се власне є крадіж.

Вже в старині вважалися купці злодіями, а християнська церков навіть заборонювала своїм вірним торгувати. Вони крім заборони не знали иншої ради на купецтво. Не знали сеї тайни, що замість заборонювати торгувати одиницям, треба лише перенести торгівлю на громаду.

Той індивідуалізм у торгівлі і промислі злагодився троха в новіщих часах перенесенням торгівлі і промислу на спілки. Справді не сталося се ізза моральних причин, як нічого не діється ізза сих причин, а сталося тому, щоби можна було видертися з під впливу і залежности дуже багатих одиниць купців і промисловців. Але ці спілки не дуже дбали про злагодження здирства, а навпаки спілки перемінилися в спілки здирців. Бо всі синдикати, картелі і т. д. се ніщо инше, як такі здирці намість диких купців індивідуалістів.

Всі ті здирства впадуть, усі картелі пропадуть, коли громади при помочи вибиральних управ переберуть на себе виміну продуктів промислу, а з сим і виміну продуктів землі.

Громадянин, управляючи громадським апаратом фабрикації і торгівлі, сам буде учасником торгівлі і промислу. Він зрозу-

міє, що в його власнім інтересі лежить те щоб не обкрадати других, бо сим обкра, дає себе.

Щоби усуспільнити промисл і торгівлю, на те не треба аж вивласнювати примусом теперішних приватних властителів фабрик і торговців. Громада мусить лише заводити свої власні фабрики і склепи, громадські склади, шпихлірі, гостинниці і т. д., а приватних властителів треба лише добре доглянути доходівим податком так, що їм продукція не оплатиться і вони самі зане-хають своє дике ремесло одинцем.

Усуспільненням промислу і торгівлі зробить громада ще й другу роботу крім забезпечення горожан перед визиском. Через усуспільнення величезна скількість горожан ввійде в машину господарки. Усуспільнення буде опустом, буде тою губкою, що віссе в себе величезну скількість горожан у своє нутро і дасть спромогу життя богатством родинам. Замість того, щоби одинці жили одинцем на дико, будуть жити зі спільної громадської скарбниці. Сим усуспільниться не лише промисл і торгівля, але й самі люди. Крім сього ще усуспільнення принесе велитенське скорочення праці.

Подібно мається річ із земельною реформою. Се питання не нове. Воно мучило вже Єгиптян, мучило Жидів, мучило Греків, мучило Римлян і мучить ще нас доси. Скількож то разів розділювалася земля в Греції? Кілько там було війн ізза сього пи-

тання? Кількож то трибунів наложило головами в Римі за се? Кілько уличних бійок видів Риу ізза сього питання? Кілько крові поллялося в середних віках у Германії, Еспавії, Ірляндії, а навіть у нас? Старе як світ питання. Експериментів було аж забагато. І доси ми маємо з того всього лише багато програм, а більш нічого.

Із сих усіх експериментів є лише одна наука, що коли держава розділювала землю між одиниці, мала спокій на короткий час, а відтак на ново взновлювалася боротьба.

Те саме чекає нас тепер. Приймим, що держава назначить, як се сталося III-тим універсалом Укр. Нар. Республіки, що ніхто не сміє мати більше землі, як сорок десятин. В нас у Галичині можна те число десятин іще вкоротити, бо нема в нас стільки землі. Се значить, що всякий може набувати землю, але коли дійде до означеної державою межі (універсалом 40 десят.), тоді вже ніяким правом не сміє більше купувати землі. Хто має доси більше як назначує держава, тому відбирається сю надвижку. Певно будуть такі, котрі ніколи навіть не схочуть мати стільки, кілько можна мати після державної норми.

Але ми подумаймо, що при першій розділі землі буде багато таких людий, котрі зовсім не приготовані на більшу скількість землі. Вони не мають стільки худоби, щоби обробити набуту землю; не мають ма-

шин, не мають навіть знання, щоби вихіснувати набуту землю. А що се значить? Значить те, що продукція землі обнижиться.

Щож вийде з поділу землі? Вийде знов індивідуальна господарка на дико, як доси було, — вийде се, що з часом треба буде наново ділити. Правда, не треба буде ділити великих панів, бо ніхто ніколи не зможе мати більше, вище означеної державою скількості (приміром 40 десятин), але дуже багато буде таких, що дорогою родинного поділу зійдуть знов на безземельність.

Щоби позбутися таких експериментів, найкраще усуспільнити землю.

Але люди не машини. Вони відразу не дадуть сього, до чого привикали сотками літ. Тому треба усуспільнювати землю дорогою розв'язного процесу.

Зразу треба забрати землю від великих дідичів дорогою викупу чи иншим чином. Частину сеї відібраної землі треба роздати тим, котрі конче її потребують і думають, що до їх спасення конче треба землі. Висоту набування землі треба означити законом. Решту землі передати громаді.

Не кожда громада зможе зараз узятися до самостійної управи землі. До сього треба їй капіталу. Тому зразу громада буде арендувати землю безземельним, а за якийсь час (час можна означити законом) пічне сама управляти землею при помочи земельного

комітету і земельного уряду. Земельний громадський уряд буде мати добрих економів, гуменних, ставничих і інші категорії урядників. За час арендування громадської землі громада справить собі машини і инший потрібний інвентар для земельного господарства.

Ми вже згадували при будівельнім комітеті (б. розділ), що громада буде мати право першенства купна землі і такою дорогою віссе в себе всю громадську землю. Такою дорогою поволи без ніяких великих переворотів усуспільниться вся земля.

Певно за якийсь час кождий із суспільства прийде до переконання, що краще мати собі одну хату і огородець коло неї для власної вигоди та приємности і працювати на громадській землі по кілька годин, ніж ставити собі стодоли, стайні, плоти, гноївки, курники і т. д. та ще вічно боятися граду, посухи, слоти, вогню, худобячих пошестий і ритися в землі від досвітку до пізної ночі. Що принесе горожанам усуспільнення землі?

Перше всього принесе скорочення праці.

Приймім як примір, що оселя в буржуазійнім ладі має кругло 1.000 господарств. При 1.000 господарствах треба 1.000 стоділ, 1.000 хлівів, 1.000 стаєнь, 1.000 гноївок, найменче 1.000 возів, найменче 1.000 плугів, найменче 1.000 пар коний, найменче 1.000 коров і т. д.

До сих коней і коров треба найменче

4.000 пастухів, при орці треба найменше 1.000 плугаторів і 1.000 погоничів і т. д.

На поставлення 1.000 стоділ (коли ми приймемо що треба 2 тижні на одну стодолу і 6 людей робітників) треба 2.000 тижнів, себто 12.000 робочих днів одного робітника, а се значить 40 літ праці (рік 300 днів робочих). Те саме мається зі стайнями, хлівами і т. д. Почислім кілька то треба лише часу на поставлення 1.000 плотів коло 1.000 господарств. Кождий хазяїн посипає з худобою пастуха в поле отже треба 1000 пастухів.

Се все відпадає в громаді. Громада зовсім не потребує стоділ, бо вона молотить збіжжє відразу в поли, отже не тратить ані будівельного матеріялу, ані не тратить 40 літ праці. Громада не оре 1.000 плугами, але машинними плугами при помочи може найвище 400 людей, отже 600 людей може за сей час робити иншу роботу. Громада не потребує 1.000 пастухів, але замість них найвище 10, отже 990 людей звільняється від праці або перебирають иншу роботу. Підчас жнив не треба громаді багато женців, бо вона робить усе машинами. Громада не розтягає сіна по цілім селі, але має його в однім місці, не возиться з ним, взагалі громада при згуртованню землі потребує не кілька разів, але кількаторазів менше робітників на зроблення тої самої праці, що 1.000 господарів осібно.

Земельне господарство вимагає дуже довгого робочого дня. Отже просто неми-

слимо заводити 8-годинного дня праці в земельнім індивідуальнім господарстві. В літі вимагає господарство 16, а навіть 18 годинного робочого дня. Сьому дуже легко зарадити громаді. Бо вона може завести не то 8 годинний, але навіть 4 годинний день праці. На се не може дозволити собі господар одинцем. За те громада може працювати в літі від 4. рано до 8. години одною верствою робітників, від 8. до 12. другою верствою, від 12. до 4. пополудни третьою верствою, а від 4. попол до 8. год. вечером четвертою верствою робітників.

Щоби се зрозуміти, возьмім як примір саму орку. Те, що зробить 1.000 плугів, тягнених кіньми, зробить 80 до 100 машинових плугів, тягнених льокомотивами. До тисячі кінних плугів треба 2.000 людей, а до 100 машинових плугів треба найвище 400 людей. Колиби хотіти завести чотирьох-годинний день праці при кіннім плузі, то мусілоби працювати від 4. рано до 8. вечером 8.000 людей. За те при машинових плугах буде працювати лише 1.600 людей, кождий по 4 години в день, отже менше людей по 4 години праці, чим при 1.000 кінних плугах по 16 годин праці денно.

Скорочення праці при усуспільненню землі дійде до мінімальних меж. Кождий буде працювати лише по 3 4 години в день, а решту часу оберне на відпочинок, забаву й науку.

Усуспільнення землі принесе заведе-

не машинового господарства, мінімальну розтрату матеріалів, велике визискання землі і ужиті чисто научних способів господарення.

Дехто каже, що велике господарство не оплачується, бо воно не може так інтензивно обробити землі, як те робить малий рільник. Той, що так говорить, говорить лише на підставі спостережень, зроблених на одному дідичеві. Він забував при сім, що тут виступав один інтересент дідич як визискувач, а проти нього стоїть кілька соток робітників із зовсім розбіжними інтересами. Між дідичем і громадою є дуже велика різниця в психічному, матеріальному і суспільному згляді. Про се не будемо говорити, бо нема місця ось тут на се. Скажемо лише, що всі ті три моменти промовляють за громадою і за усупільненням землі.

До усупільнення землі мусить прийти, чи ми хочемо, чи ні. Коли не зробимо цього тепер, коли є нагода, коли не зробимо цього дорогою розуму, то зробимо дорогою мук пізніше, дорогою таких мук, які ми ось тепер переходимо в теперішній війні.

Так само приступить держава до усупільнення копалинь вугля, соли, нафти, металів і інших мінералів, які лежать у землі. До сих річий мають право не громади, але ціла держава. Ні, ще дальше, — до сих річий має право суспільство цілого світа. І колись певно прийде час, де люди скажуть,

що всі скарби, які лежать у землі, не належать до якогось одного гурту людей, не до одної держави, але до всіх людей на землі так, як воздух, як сонце, як море; і не вільно хіснуватися ними одній державі, але цілому світові.

Тоді аж ми станемо людьми; тоді зрозуміємо те, що таке право до життя; бо досі ми, вірте, не розуміємо сього або не хочемо розуміти. Бо досі ми ще маємо за багато звірячих інстинктів у собі. Досі ми ще спосібні видирати один одному їду з рота. Досі ми ще не люди, лише людська подоба.

Так, як ми усуспільнили досі залізницю, школу, дороги, по містах освітлення, наводнювання, каналізацію і т. д. так усуспільнимо все наше життя. Ми сміялибися з того, хто сказавби нам тепер, що кождий має вчити свою дитину сам дома. Горожанин Нью-Йорку сміявбися, колиби хто сказав йому, що він має купити собі лампу, нафту і має собі сам світити в хаті. Львовянин загризби того, хто сказавби йому, що кождий має собі виконати керницю, бо водопроводи зносяться, або що кождий має собі побудувати виходок і кльоачну яму, бо канали треба засипати. Так само будемо сміятися колись з себе, що кождий з нас з осібна орав поле, ставив пліт, ставив піч, гонив худобу в поле, викидав гній і т. д., будемо сміятися так, як сміємося із Муринів та Індіан, що в їх родинях досі ще кождий осібно старав собі їду, одержу, що кождий з осібна ста-

рається для себе про кожний предмет до життя, осібно батько, осібно мати, осібно сина, осібно донька. Вони ще дикуни, але ми не дуже далеко втікли від них в розумінню приватної власности.

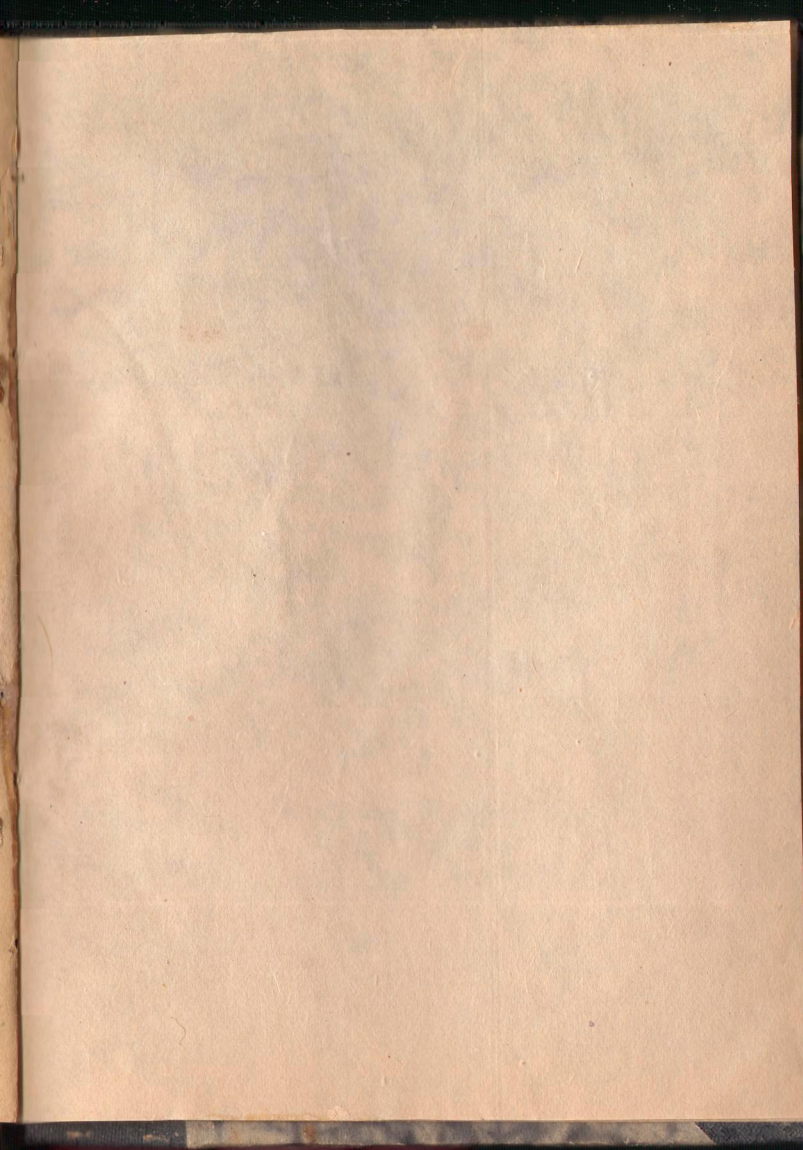
Усуспільнення цілого життя змінить теперішнє розуміння державного правління і його завдань. Ми мали на меті лише громаду. через се припинимося на сім і не зачіпатимем держави.

Ми коротенько начеркнули завдання громади, не доказуючи кожного питання осібно, бо на широке обговорення сих питань треба не брошурки, але багато книжок. Працюючи в напрямі порушених завдань, вирвемо себе із мук теперішнього капіталістичного ладу. Лише одним зреченням господарського індивідуалізму і усуспільненням життя принесемо собі щастя і приємність із життя.

Львів, 6. січня 1919.

8-00

(129) - 12

ОБОВ'ЯЗОВИЙ
ПРИМІТК